

KRISIS HUSSERL

Peter Reynaert

Ik heb het altijd al moeilijk gehad met de lectuur en de interpretatie van Husserls *Krisis*, en wil hier proberen aan te geven waarom. Het was een van de eerste geschriften van Husserl die ik las. Als student vond ik in de Acco, de cursusdienst van de unief waar ik studeerde, een goedkope uitgave van de *Krisis* bij F. Meiner Verlag. Achteraf bleek het wel om een behoorlijk onvolledige editie te gaan, want het belangrijke derde deel over de leefwereld en de psychologie ontbrak. Er waren ook geen bijlagen, zoals het fameuze *Vom Ursprung der Geometrie*, waarvan de Franse vertaling en commentaar door J. Derrida enig stof deed opwaaien. Wat me aantrok was de idee van een crisis. Naïef als ik was, en bevooroordeeld door de lectuur van de Frankfurters en hun kritiek op de Verlichting, dacht ik ook hier een voorbeeld te vinden van dezelfde maatschappijkritische analyse van de moderniteit. Het werd snel duidelijk dat deze vooringenomenheid moest worden bijgesteld.

Uiteraard rees onmiddellijk de vraag wat Husserl bedoelde met de crisis van de Europese wetenschappen. Hij had zoals bekend het thema behandeld in een aantal voordrachten, die hij in 1935 in Wenen en Praag hield. Een deel van zijn ideeën werd gepubliceerd in 1936 te Belgrado, in het eerste nummer van het tijdschrift *Philosophia*, dat uitgegeven werd door mensen die gevlucht waren voor het nazisme. Husserl was in 1936 hoogbejaard, 77 jaar oud, en Europa verkeerde werkelijk in een crisis na de eerste wereldoorlog en de grote economische depressie van het einde van de jaren twintig. Dat ook de democratische traditie na de overwinning van de Bolsjevieken in Rusland en ten gevolge van de opkomst van het fascisme in Italië, Duitsland en Spanje bedreigd werd, is wellicht duidelijk. Nochtans verwijst Husserl amper naar de concrete economische en politieke situatie van zijn tijd. Hij heeft het eerder over de crisis van de Europese wetenschappen, die hem symptomatisch lijkt voor het gevaar dat de Europese mens in zijn eigenheid bedreigt. Voor Husserl staat het voortbestaan van de Europese cultuur zelf op het spel, en dat heeft niet in de eerste plaats iets te maken met economische, politieke of sociale toestanden.

Die uitdrukking ‘crisis van de Europese wetenschappen’ kan op het eerste gezicht natuurlijk alleen maar verwondering wekken. Is het niet veeleer zo dat de

ontwikkeling en de vooruitgang van de wetenschap, ook in Husserls tijd, onbetwifelbaar was en dat nog steeds is? Is het niet zo, dat in de bloei van die wetenschappen het onomstotelijke bewijs wordt geleverd van de kracht van het rationele denken? Moet men niet toegeven dat de wetenschap, door de toepassing van haar inzichten in de techniek, bijdraagt tot de verbetering van het menselijke bestaan? Maakt de wetenschap op die manier niet haar roeping waar, die al door Descartes was geformuleerd? Is het met andere woorden niet overdreven te spreken over een crisis van de wetenschappen? Er zijn wel sterke argumenten nodig om de lezer hiervan te overtuigen. Verder moet worden opgemerkt dat Husserl het heeft over de Europese wetenschappen. Dit suggereert dat wetenschappelijkheid een typisch Europese aangelegenheid zou zijn. Is er dan zoiets als een Europese rationaliteit, die aan de basis ligt van het ontstaan van die wetenschappen? En zo ja, waarom leidt de manier waarop deze rationaliteit zich in de succesvolle wetenschappen heeft geconcretiseerd tot de diagnose van een crisis? Er is ten slotte een derde eigenaardigheid in Husserls wijze van spreken. Hij ziet deze crisis van de Europese wetenschappen als een symptoom van de crisis van de Europese mens zelf. Wie is deze Europese mens dan wel, hoe moet zijn eigenheid begrepen worden en in welke zin is die mens in crisis? Ten slotte, welke is de band tussen de crisis van de Europese mens en die van de wetenschappen? Een kluwen van vragen dus, die zin gaven om dit boek verder te lezen.

Uit de lectuur bleek al snel dat Husserl het heeft over een crisis met meerdere facetten, die allemaal ook met elkaar op een complexe manier verband houden. Er is een crisis van de fundering van de exacte wetenschappen. Er is een crisis als gevolg van de ontwikkeling van het positivisme in de exacte wetenschappen. Er is een crisis in de menswetenschappen omdat ze het model van de exacte wetenschappen volgen. Er is een fundamentele crisis in de psychologie als wetenschap van het bewustzijn. Er is een crisis in de filosofie. Er is een radicale levenscrisis van de Europese mens. Uiteindelijk diagnosticeert Husserl deze crisis als het verlies van het geloof om te leven volgens de rede. Dat leven heeft een theoretische en een praktische kant: zoeken naar ware kennis en leven volgens de idealen van de rede: autonomie, vrijheid, echte waarden, het ethisch goede. Maar de manier waarop de theoretische rede zich heeft waargemaakt in de succesvolle exacte wetenschappen heeft dat ideaal onderuitgehaald. Wetenschappen houden zich immers aan de feiten, waarvoor ze een verklaring zoeken, en kunnen daardoor het statuut van normen niet meer thematiseren. Hij veronderstelt hier natuurlijk het fameuze onderscheid tussen feiten en normen, en de hele problematiek met betrekking tot de fundering van die normen, die niet uit de feiten kunnen worden afgeleid. Normen zijn immers transcendent ten aanzien van de feiten, en ze dienen om de feitelijkheid te normeren en te beoordelen. De feitenwetenschappen kunnen dus geen leidraad zijn voor het redelijke normeren van het leven. Ja, ze leiden zelfs tot een scepsis ten aanzien van een dergelijk leven. Feitenwetenschappen

produceren feitenmensen, schrijft Husserl. De wetenschappen hebben dan ook hun *Lebensbedeutsamkeit* verloren, als ze die ooit al hebben gehad. En wat Husserl betreft is er hiervoor nog een andere reden. De mensen hebben zich laten verblinden door de welvaart – hij gebruikt het Engelse *prosperity* – die de wetenschappen hebben gebracht. Door te streven naar welvaart zijn ze blind geworden voor de eigenlijke vragen die van belang zijn voor een echt menszijn. En de belangrijkste vraag is of ons menselijk bestaan wel zin heeft. Dat kan volgens Husserl alleen het geval zijn als er iets te verwezenlijken valt, een doelloos leven is wat hem betreft zinloos. Met een beetje goede wil zou je de idee van een verblinding door de welvaart dus toch nog kunnen begrijpen als een kritiek op de consumptiemaatschappij, waarbinnen mensen in het verwerven van zoveel mogelijk rijkdom hun doel zien.

Als echter niet de wetenschap ons kan leren hoe we echt rationeel horen te leven, wie kan ons dan wel redden? Wat Husserl betreft alleen de ware filosofen, en onder die filosofen Husserl himself. Want de claim is dat zijn transcendentale fenomenologie de verwezenlijking van de culturele, wetenschappelijke en filosofische evolutie van het West-Europese erfgoed is. Voorwaar een boude stelling, die meerdere veronderstellingen heeft. De eerste is dat er een onderscheid moet worden gemaakt tussen wetenschappelijke en ware rationaliteit. Husserl meent de betekenis van die laatste te vinden in de oorsprong van de Europese mens als homo philosophicus. Een tweede veronderstelling is dat een geschiedfilosofie die oorsprong kan ontdekken en de wegen, dwaalwegen en sluiptwegen van de rede kan achterhalen om te laten zien dat zijn transcendentale filosofie het eigenlijk telos van de historische ontwikkeling is. Hij heeft het zelfs over een teleologisch-historische weg naar de fenomenologie. Husserls geschiedfilosofie gaat er dus van uit dat er een teleologie in die ontwikkeling ligt. Dat is ook weer een niet evidente veronderstelling natuurlijk, en zelfs als we dat zouden aannemen, zijn er bovendien vele teleologische interpretaties van de geschiedenis mogelijk. Benieuwd wat hij zou denken over onze tijd, die met de woorden van Fukuyama het einde van de geschiedenis is, nu het liberalisme in al zijn vormen: economisch, politiek, sociaal en cultureel de historische concurrentie heeft overwonnen. Evenmin evident lijkt me overigens die andere veronderstelling die nodig is om een crisis te diagnosticeren, namelijk dat de geschiedenis, als ze dan al een doel zou hebben, van haar eigen doel zou kunnen afwijken.

Het meest zorgwekkend is echter dat er sprake is van een ware of echte rationaliteit, die de echte en ware Europese mens kenmerkt, en nog sterker, dat die eigenheid ook wezenlijk is voor de mensheid tout court. Ook hier zijn er weer een aantal niet voor de hand liggende veronderstellingen. Vooreerst verwoordt Husserl hier een typisch Europees geloof in de superioriteit van een leven volgens de rede, wat dat dan ook moge betekenen. De mens als animal rationale dus, een term die

Husserl hanteert in de eerste paragrafen van de *Krisis*. Verder weigert Husserl, zoals hij het ook met zoveel woorden schrijft, de Europese cultuur zomaar als een historische variant onder vele andere culturen te erkennen en dicht hij haar een morele superioriteit toe. Maar is dit geen storende vorm van ethnocentrisme? Waar is het argument dat Europa de essentie bevat van wat het betekent om mens te zijn, en dat die kern ligt in een leven volgens de rede? Het volstaat niet om het over de ware en echte rede te hebben, want men kan evengoed andere levensprojecten, die vanuit het standpunt van de rede als min of meer irrationeel zouden worden beoordeeld, de ware en echte levensvormen noemen.

Ik lijk in mijn korte reflectie over de *Krisis* dus tot een behoorlijk negatieve evaluatie te komen, en ik wil besluiten met die indruk weg te nemen. Ik heb vooral problemen met Husserls geschiedfilosofie, en de concepten die deze veronderstellen (de ware mens, de echte rationaliteit, een teleologie in de geschiedenis). Maakt men daarvan abstractie, dan komt de *Krisis* beter tot zijn recht. Husserl bedoelde de *Krisis* immers als een zoveelste poging om in te leiden tot zijn transcendentale fenomenologie. Het originele eraan is dat hij dat hier probeert via een nieuwe weg, die aanvangt bij een analyse van de leefwereld. Dat geldt niet voor die andere weg die hij ook in de *Krisis* presenteert, namelijk de weg via de psychologie, want die had hij al eerder uitgewerkt, voornamelijk in colleges die pas later werden gepubliceerd. Hij duidt in de *Krisis* ook op een heel gebalde wijze de belangrijkste themata van zijn uitgerijpte, zogenaamde genetische fenomenologie aan, die de constitutie van de leefwereld door de transcendentale intersubjectiviteit wil ophelderen. Die constitutieanalyse is de kern van Husserls filosofie, en er zijn goede filosofische argumenten voor te geven. Wat mij evenwel nooit heeft kunnen overtuigen is de poging om die argumenten ook te zoeken in een discutabele geschiedinterpretatie, waarbij de fenomenologie gepresenteerd wordt als het telos van de geschiedenis van de rationele mens, en om het project van die transcendentale fenomenologie een importantie te geven door het te kruiden met een morele retoriek omtrent de ware mens. Dit alles berust, zoals ik heb pogen aan te duiden, op een hele reeks erg problematische vooronderstellingen. Dus is het maar de vraag of de transcendentale fenomenologie begrepen kan worden als een antwoord op een fundamentele crisis, ja zelfs of er überhaupt van een dergelijke crisis à la Husserl gesproken kan worden. Wat het antwoord op die vraag ook mag zijn, de deugdelijkheid van de filosofische argumentatie voor de transcendentale fenomenologie hangt hiervan niet af.

Rest de vraag of we ons vandaag in Europa nog altijd in een serieuze culturele crisis bevinden. Als Husserl gelijk zou hebben gehad zouden we dat, als we kijken naar de status van de transcendentale fenomenologie vandaag de dag in filosofische departementen in academia, volmondig moeten beamen. Als Husserl

gelijk zou hebben gehad zouden we dus moeten vaststellen dat de academische filosofie zich vandaag in een diepe crisis bevindt. En misschien is dat wel zo, ook zonder referentie naar Husserl. Anderzijds is spreken over een culturele crisis me, ook door de lectuur van de *Krisis*, steeds meer onbegrijpelijk geworden. Ik wil om dit te verduidelijken verwijzen naar Lévi-Strauss. *Tristes tropiques* besluit met een lange, moeilijke overpeinzing over wie de antropoloog is en wat hij eigenlijk doet. Lévi-Strauss schrijft dat de westerse cultuur, nadat ze eerst alle andere culturen op aarde heeft vernietigd door zichzelf op niets ontziende wijze over de globe uit te smeren, nu bezig is haar eigen bestaansvoorwaarden te vernielen. Of dat zo is laat ik in het midden, maar dat is wat hem betreft niet eens dramatisch, want het behoort tot de normale gang van zaken. Antropologie als de studie van culturen zou in die zin eerder entropologie moeten heten, schrijft hij, de studie van hoe culturen hun eigen ondergang worden door precies zichzelf te zijn en zichzelf volledig te ontplooiën. Maar dan kan je eigenlijk niet meer spreken van een crisis, want zoals Husserls retoriek duidelijk heeft gemaakt, veronderstelt een culturele crisis dat een samenleving nu net afwijkt van haar ware natuur, van haar eigenlijke bestemming, van een oorspronkelijke norm die als haar telos geldt. Dus, als Europa, dat dan symbool staat voor de hele westerse cultuur, zichzelf aan het vernielen zou zijn door haar eigen logica te volgen, dan is dat geen crisis, wel integendeel.

Ik moet toegeven dat ik meer sympathie heb voor de cultuurrelativistische antropoloog, die met eigen ogen heeft gezien hoe destructief een cultuur zich gedraagt, die zichzelf de ware waant. Zeggen dat de Europese filosoof de functionaris van de mensheid is, omdat hij de roeping heeft om die mensheid tot zijn ware bestemming te brengen, is, zoals ik heb proberen aan te duiden, om een heleboel redenen behoorlijk problematisch, en wordt dat al helemaal als men historisch nagaat wat die vermeende superioriteit van het Westen heeft aangericht. Wellicht had een dergelijke uitspraak vermeden kunnen worden indien Husserl de analyse van de leefwereld anders had gemaakt. Dan zou hij gezien hebben dat die wereld een cultureel geconstrueerde en historisch particuliere wereld is, waar een aantal normen en gebruiken gelden die door de traditie zijn opgebouwd en overgeleverd. Dan was hij wellicht tot een totaal andere diagnose van de al of niet vermeende crisis van de moderniteit gekomen. Maar hij redeneert deze andere benadering weg door abstractie te maken van die particulariteit en te vragen naar de wezenlijke structuren van de leefwereld, de zogenaamde ontologische kern, ongeacht of het de wereld van de Europeaan, de Chinees of de Papoea is. Het concept wordt immers in een epistemologische context geïntroduceerd, waar de vraag naar de subjectieve mogelijkhedenvoorwaarden van het verschijnen van de leefwereld aan de orde is.